

REFERATY

PROFESOR ZBIGNIEW TYSZKA JAKO BADACZ RODZINY I KOORDYNATOR OGÓLNOPOLSKICH PROGRAMÓW BADAWCZYCH

ANNA KOTLARSKA-MICHALSKA

Bardzo trudno w krótkim opracowaniu przedstawić bogaty dorobek człowieka, który systematycznie przez czterdzieści lat, z niezwykłym oddaniem, zaangażowaniem i uporem tworzył, a zarazem pogłębiał wiedzę o rodzinie. Trudno też jednoznacznie wskazać moment w którym pojawiły się u Profesora Zbigniewa Tyszki zainteresowania socjologią rodziny, aczkolwiek sam Profesor datował je od roku 1963, a więc od momentu rozpoczęcia badań terenowych w uprzemysławianym rejonie konińskim. W tych właśnie badaniach przyjął On koncepcję pogłębionych studiów opartych na wieloetapowym gromadzeniu materiałów empirycznych – najpierw o charakterze jakościowym, później na materiałach umożliwiającym analizę ilościową¹. Można przypuszczać, że na ugruntowanie Jego zainteresowań socjologią rodziny inspirująco wpłynął roczny staż naukowy w USA na Columbia University w Nowym Jorku w roku akademickim 1965/66, podczas którego miał okazję do pogłębionych studiów literatury z zakresu socjologii rodziny oraz bliższego zapoznania się ze stosowaną w nich metodologią socjologicznych badań empirycznych.

Rodzina jako grupa społeczna i instytucja stanowiła główny przedmiot wieloletnich badań, dociekań i głębokiej refleksji oraz była głównym przedmiotem licznych Jego publikacji przez czterdzieści lat. Można stwierdzić, że interesował się On rodziną od zawsze i do końca swego życia. Jedną z najwcześniejszych prac w formie książkowej o rodzinie zatytułowana: *Przeobrażenia rodziny robotniczej w warunkach uprzemysłowienia i urbanizacji* była efektem wieloletnich badań empirycznych, które realizował Profesor od 1963 do 1967 roku w Koninie oraz wybranych wsiach powiatu konińskiego². W tychże badaniach terenowych wykorzystał maksymalnie wszystkie zalecenia, jakie ówczesna metodologia badań socjologicznych

---

¹ Z. Tyszka, *Przeobrażenia społeczne rodziny związane z uprzemysłowieniem i urbanizacją*, „Roczniki Socjologii Wsi”, 1964, t. II.

² Z. Tyszka, *Przeobrażenia rodziny robotniczej w warunkach uprzemysłowienia i urbanizacji*, PWN, Warszawa 1970.

stawiała przed trudnymi badaniami terenowymi. Zastosował skrupulatnie wszystkie zalecenia metody statystycznej i metody monograficznej. Dużą wagę przywiązywał do *case study*. W badaniach konińskich, stosując tę technikę opierał się na siedmiu źródłach materiałowych:

- a) wywiadach formalnych i nieformalnych z małżonkami,
- b) opiniach innych osób ze środowiska badanych rodzin (opinie zasięmano u sąsiadów, znajomych i wśród nauczycieli),
- c) danych o rodzinach gromadzonych przez stałych informatorów,
- d) obserwacjach przeprowadzanych w trakcie wywiadów,
- e) wypracowaniach dzieci z rodzin badanych o własnej rodzinie pisanych przez dzieci w czasie lekcji (z klas V-VIII),
- f) danych z akt z zakładów pracy i innych formalnych instytucji,
- g) życiorysach współmałżonków i historiach rodzin.

Badania przeprowadzone w uprzemysławianym wówczas intensywnie rejonie konińskim pozwoliły Profesorowi na stwierdzenie, że wiodącą rolę wśród czynników determinujących zmiany w życiu rodzinnym odgrywa industrializacja³. We wspomnianych badaniach Profesor sprawdził się nie tylko jako empiryk, ale również jako realizator studiów o charakterze aplikacyjnym, bowiem potwierdził i umiejętnie wykorzystał teorię industrializacyjnych uwarunkowań życia rodzinnego – teorię stworzoną przez socjologów amerykańskich.

Jako badacz rodziny traktował ją szczególnie, nie tylko w sensie instytucjonalnym z racji pełnionych przez nią funkcji, ale także jako niezwykle ważną grupę społeczną, wymagającą specyficznego traktowania i ujmowania przez specyficzne podstawy metodologiczne. Dokładał on wielu starań, by sformułowane w pierwszym wydaniu *Socjologii rodziny* w 1974 roku założenia metodologiczne ciągle udoskonalać, pogłębiać i modyfikować, tak aby spełniały one zasadniczą funkcję – służyły rzetelnemu poznaniu tak samego wnętrza rodziny, jak i wszystkich czynników wpływających na jej istnienie i funkcjonowanie. Dalszy rozwój refleksji nad metodologią dokumentują liczne artykuły i książki Profesora publikowane systematycznie od 1976 do 2001 roku⁴.

Analiza prac opublikowanych przez Profesora, a poświęconych wielu aspektom życia rodzinnego jest zadaniem bardzo trudnym, nie tylko ze względu na to, że prac

³ Ibidem, s. 279.

⁴ Wymienić wypada niektóre z nich: Z. Tyszka, *Metodologiczne problemy badań socjologicznych nad rodziną współczesną*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1977, nr 2; Z. Tyszka, *Socjologiczny punkt widzenia w badaniach nad rodziną*, [w:] *Metodologiczne problemy badań nad rodziną* (red.) Z. Tyszka, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1980; Z. Tyszka, *Mikro- i makrospołeczne uwarunkowania procesów socjalizacyjno-wychowawczych w rodzinie*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1984, nr 3; Z. Tyszka, *Metoda wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, [w:] *Společne konsekwence integracji i dezintegracji rodziny* (red.) M. Ziemska, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 1986; Z. Tyszka, *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Wydawnictwo Prasowe „Pomorze”, Bydgoszcz 1988; Z. Tyszka, (red.) *Poznańska Szkoła Badań nad Rodziną (Metodologia i jej zastosowania)*, Nakładem CPBP.09.02., Poznań 1990; Z. Tyszka, *System metodologiczny poznańskiej szkoły socjologicznych badań nad rodziną*, Instytut Socjologii UAM, Poznań 1997; Z. Tyszka, *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.

tych napisał Profesor niezwykle dużo, ale z tego względu, że każda praca i każdy artykuł zawierają refleksje metodologiczne oraz postulaty pod adresem badaczy i samej dyscypliny.

W jednym z licznych artykułów pt. „Socjologiczny punkt widzenia w badaniach nad rodziną” (1980) pisze on, że cały mikroświat rodziny jest wkomponowany w integralny całokształt ogólnospołecznych, ekonomicznych i kulturowych procesów danego kraju, w którym egzystuje i może być analizowany, należycie rozumiany jedynie w ich kontekście. Profesor podkreślał, że najdoskonalszym z metodologicznego punktu widzenia rozwiązaniem byłoby powstanie wewnętrznie zintegrowanej, metodologicznie ujednocionej nauki o rodzinie, zdolnej do efektywnej analizy wszystkich wewnętrznych i zewnętrznych aspektów życia rodzinnego. Ubolewał, że poszczególnymi aspektami rodziny zajmują się odrębne, wyspecjalizowane nauki, stosując swoje własne narzędzia i specyficzne metody, specyficzną aparaturę opierającą się na niejednorodnych założeniach ogólnometodologicznych. Dlatego uważał, że jedynym realnym rozwiązaniem jest ściślejsza i systematyczna współpraca badaczy rodziny, pozwalająca na zbudowanie dokładnego obrazu wzajemnie warunkujących się aspektów życia rodzinnego⁵. Do tej współpracy miał okazję zaprosić znakomite grono badaczy z całej Polski, dzięki uruchomieniu trzech kolejnych, ważnych programów badawczych, realizowanych pod jego kierunkiem przez piętnaście lat.

Od początku zainteresowań rodziną Profesor uważał, że socjologiczny punkt widzenia na rodzinę winien być dominujący w interdyscyplinarnym badaniu rodziny. Twierdził, że specyfiką badawczą socjologicznego sposobu spojrzenia na rodzinę warunkuje przyjęcie określonego zespołu reguł adekwatnych do skomplikowanego przedmiotu badań jakim jest właśnie rodzina. W tym widzeniu socjologicznym zalecał, aby:

1) analizować rodzinę na tle mikrostruktury i makrostruktury społeczeństwa w kontekście przeobrażeń społeczeństwa globalnego,

2) postrzegać zasadę wieloaspektowej analizy życia rodzinnego z zastosowaniem dobranych i wymodelowanych metod i technik badawczych oraz przyjmować założenie, że poszczególne aspekty życia rodzinnego warunkują się nawzajem,

3) przestrzegać zasadę jednoczesnej analizy obiektywnej i subiektywnej strony życia rodzinnego,

4) stosować specyficzną aparaturę pojęciową, która jest w stanie w sposób najlepszy odzwierciedlić stany i zjawiska życia rodzinnego interesujące socjologa w takim ujęciu, które służy najlepiej socjologicznej analizie i zarazem umożliwia traktowanie rodziny jako integralnej części przeobrażającego się społeczeństwa⁶.

W swoich zaleceniach sugerował, aby pełna i wieloaspektowa analiza rodziny zmierzała w takim kierunku, aby jednocześnie ujmowała relacje zachodzące między rodziną a makrostrukturą społeczną i społeczeństwem globalnym, czyli z jego sys-

⁵ Z. Tyszka, *Socjologiczny punkt widzenia w badaniach nad rodziną*, [w:] *Metodologiczne problemy badań nad rodziną* (red.) Z. Tyszka, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1980, s. 12.

⁶ *Ibidem*, s. 20-21,

temem społeczno-ekonomicznym, politycznym, ideologicznym, prawnym i kulturowym. Analiza ta miała również ujmować relacje zachodzące między rodziną a mikrostrukturami społecznymi i społecznością lokalną. Profesor uważał, że analizując rodzinę, uwzględniać należy jej materialne podstawy, z jednoczesnym zwracaniem uwagi na gospodarstwo domowe, nie zapominając o kulturalnych podstawach życia rodzinnego traktowanych jako uczestnictwo w kulturze. Jako niezbędny element w analizie rodziny traktował badanie struktury rodziny oraz jej funkcji. Widział również konieczność badania ideologii, postaw, opinii i poglądów członków rodziny i uznawanych wartości⁷. Sformułowane przez niego zalecenia badania rodziny, oparte na siedmioaspektowym schemacie, były jednym z najczęściej stosowanych założeń metodologicznych w socjologicznych badaniach rodziny prowadzonych przez badaczy polskich w latach siedemdziesiątych, osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych w Polsce.

Profesor przyznał się, że jego metodologia postępowania badawczego w stosunku do rodziny powstawała jako efekt refleksji nad wycinkowością i fragmentarycznością wielu obserwowanych badań prowadzących do dość ograniczonych wniosków. Pisał on „niejednokrotnie napotykałem badania (dotyczy to także badań zagranicznych) jak gdyby „zawieszane w próżni”, szczegółowe twierdzenia dotyczące jakiegoś jednego, wąskiego aspektu rodziny... nie miały żadnego układu odniesienia na zewnątrz, nie ukazywano ich miejsca w „przestrzeni społecznej” czy nawet w odniesieniu do innych aspektów rodziny”⁸. Dostrzegając też, że częstą praktyką badawczą było używanie tylko jednej techniki badawczej gromadzącej jednostronne materiały i dającej jednostronny obraz rodziny. Zdaniem Profesora, z tego rodzaju niefrasobliwością badawczą kontrastowały, szczególnie w socjologii amerykańskiej – precyzyjne techniki obliczeniowe, mające jak on przypuszczał, zrekomensować jednostronność i niepewność źródeł informacji o przedmiocie badań⁹.

Mówiąc o Profesorze Tyszcze jako badaczu rodziny, musimy przede wszystkim pamiętać, że najbardziej spośród innych socjologów zajmujących się rodziną podkreślał konieczność jednoczesnego uwzględniania specyficznych cech rodziny jako grupy i instytucji. Spojrzenie na rodzinę przez pryzmat funkcji traktował jako szczególny sposób poznawania rodziny w działaniach – konkretnych czynnościach –ważnych i służących trwaniu jej jako instytucjonalnej całości. W funkcjonalnym ujęciu wnętrza rodziny widział sposób na dogłębną analizę wielu, mniej lub bardziej ważnych działań służących zaspokajaniu potrzeb członków rodziny. Uważał, że poprzez te czynności możliwe jest tworzenie więzi, a każda z funkcji daje okazję, sprzyja i powoduje, że określone czynności dają motywację, atmosferę do tworzenia więzi. Pisał, że „występujące w ramach funkcji rodziny zadania, działania i ich skutki sta-

⁷ Ibidem, s. 21.

⁸ Z. Tyszcza, *Metoda wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, [w:] *Społeczne konsekwencje integracji i dezintegracji rodziny* (red.) M. Ziemska, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 1986, s. 10.

⁹ Ibidem.

nowią pewien przyczynowo-skutkowy ciąg, w ramach którego elementy wymienione wcześniej kształtują elementy wymienione w następnej kolejności. Zadania ukierunkowują i uruchamiają działania, a wynikiem działania i współdziałania są ich określone rezultaty, zaznaczające się zarówno w samym przedmiocie działań (na które były skierowane), jak i niejednokrotnie w innych elementach systemu rodziny oraz w powiązaniach między nimi i we wzajemnych interakcjach¹⁰.

Uważał również, że badanie funkcji jest zadaniem niełatwym, albowiem proces realizacji funkcji rodziny jest uzależniony od jej struktury i układu ról rodzinnych oraz od charakteru więzi rodzinnych. Życzeniem Profesora było, aby wszystkie wyodrębnione przez niego funkcje rodziny stały się przedmiotem badań socjologicznych. Był usatysfakcjonowany, że dzięki wysiłkom badawczym Jego uczniów udało się rozpoznać dość szczegółowo pięć najważniejszych funkcji rodziny, oraz że badania tych funkcji pozwoliły na określenie, w jaki sposób rodziny polskie je wypełniają i jakiego rodzaju mechanizmy rządzą funkcjonowaniem instytucji rodziny, a także jak zmienia się hierarchia ważności funkcji w różnych okresach rozwojowych rodziny¹¹. Innym powodem do zadowolenia Profesora był fakt, że dzięki pogłębionej eksploracji funkcji wzbogacone zostały podstawy metodologiczne, a głównie modele analityczne umożliwiające szczegółową eksplorację. Dobitnie wyraził je, dokonując podsumowania wkładu badawczego i teoretycznego członków zespołu badającego funkcje rodziny¹².

Szczególnym „sentymentem” badawczym darzył Profesor rodziny robotnicze, dając temu wyraz we wspomnianych już studiach nad przeobrażeniami rodziny robotniczej¹³, w wydanej rok później pracy *Rodzina a zakład pracy*, licznych artykułach oraz w monografii *Rodziny robotnicze w Polsce*, która była syntezą opracowań socjologicznych dotyczących współczesnych rodzin robotniczych oraz pogłębioną analizą wielu ważnych aspektów życia tej klasy społecznej¹⁴. Została ona oparta na wynikach badań własnych Profesora oraz na licznie wówczas prowadzonych badaniach innych badaczy. W pracy tej wykazał, że trudno wyodrębnić „czyste” klasowo-warstwowe kategorie środowiskowe rodziny robotniczej. W podsumowaniu zawartym w tej pracy stwierdził, że rodziny robotników niewykwalifikowanych różnią się od rodzin robotników wykwalifikowanych poziomem warunków materialnych i kulturalnych oraz poziomem aspiracji. Wykazał też, że specyficzne cechy posiadają rodziny robotnicze rejonów uprzemysławianych, podlegające silnym procesom adaptacyjnym i różnią się od tradycyjnych rodzin

¹⁰ Z. Tyszka, *Analiza wybranych funkcji rodzin wielkomijskich*, Nakładem CPBP.09.02., Poznań 1990, s. 9.

¹¹ Z. Tyszka, *ibidem*, s. 7.

¹² Z. Tyszka, *Funkcja rodziny – funkcje rodziny. Osiągnięcia teoretyczno-metodologiczne*, [w:] *Analiza wybranych funkcji rodzin wielkomijskich* (red.) Z. Tyszka, Poznań 1990, s. 11.

¹³ Z. Tyszka, *Przeobrażenia rodziny robotniczej w warunkach uprzemysłowienia i urbanizacji*, PWN, Warszawa 1970; Z. Tyszka, *Zmiany w strukturze rodziny robotniczej*, „Studia Socjologiczne” 1967, nr 4.

¹⁴ Z. Tyszka, *Rodzina a zakład pracy*, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa 1971; Z. Tyszka, *Rodziny robotnicze w Polsce*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1977; Z. Tyszka, *Rodziny współczesne w Polsce*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1982.

zlokalizowanych w skupiskach starej śląskiej klasy robotniczej, a te z kolei różnią się od specyficznych rodzin pegeerowskich. Dostrzegał też istotne różnice w rodzinach robotniczo-chłopskich. Twierdził, że rodziny te są nieco dysharmonijne, albowiem oparte są na sprzecznych zasadach. Uważał, że te dysharmonie można pokonać jedynie przez eliminację albo statusu robotniczego, albo statusu chłopskiego¹⁵.

Wskazać należy również na inną, jakże ważną stronę badań prowadzonych przez Z. Tyszkę w rejonie konińskim, a mianowicie niezwykle cenne uwagi sformułowane przez Niego we wnioskach końcowych podsumowujących rezultaty dociekań badawczych. Otóż, sformułował On jakże istotne dla tamtych czasów zalecenia praktyczne pod adresem polityki na rzecz rodziny. Zawarte zostały one w konstatacji „z uwagi na zwiększone trudności wychowawcze w rejonach uprzemysławianych, należałoby w większej mierze dbać tam o koordynację działalności wychowawczej rodziny z działalnością innych instytucji wychowujących.” [...] Wyłania się w związku z tym potrzeba bardziej intensywnej rozbudowy postawionych na należytych poziomach poradni wychowawczych, które powinny w porozumieniu ze szkołami podjąć się roli koordynatorów procesu wychowawczego¹⁶. Postulował On też tworzenie kompleksowych poradni zajmujących się fachową pomocą w sprawach małżeńsko-rodzinnych i wychowawczych. Dostrzegał też potrzebę rozszerzenia działalności socjalnej zakładów pracy, sprzyjającej organizacji wypoczynku i zaspokajającej potrzeby rekreacyjne rodzin robotniczych. Na konieczność formułowania wniosków praktycznych zwracał Profesor uwagę we wszystkich programach badawczych, którymi kierował przez piętnastoletni – ważny okres w rozwoju badań socjologicznych nad rodziną.

W swoich zainteresowaniach rodziną łączył Profesor spojrzenie metodologa dbającego o rzetelność stosowanych metod i technik badawczych ze spojrzeniem diagnostyka próbującego szczegółowo rozpoznać przyczyny różnych zjawisk pojawiających się w życiu rodzinnym. Pragnął, aby do badań nad rodziną włączali się badacze reprezentujący inne dyscypliny naukowe, by w ten sposób poszerzyć wiedzę o tej ważnej grupie i instytucji społecznej. To marzenie Profesora o możliwości organizacji szeroko zakrojonych badań interdyscyplinarnych spełniło się z chwilą uruchomienia ogólnopolskich programów badawczych.

PROFESOR TYSZKA JAKO KOORDYNATOR OGÓLNOPOLSKICH PROGRAMÓW BADAWCZYCH

Pierwsze poważne przedsięwzięcie mające na celu urzeczywistnienie wieloaspektowych i interdyscyplinarnych badań zostało podjęte przez Profesora w ramach problemu międzyresortowego MR III/18 na temat: „**Rodzina w okresie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego w Polsce**” – realizowanego pod Jego

¹⁵ Z. Tyszka, *Rodziny robotnicze w Polsce*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa, 1977, s. 202-204.

¹⁶ *Ibidem*, s. 285.

kierunkiem w latach 1976-1980". W ramach tego programu prowadzone były badania analizujące stan życia rodzinnego w Polsce, jego podstaw ekonomiczno-społecznych, podstaw makrostrukturalnych, oraz mikrostrukturalnych, psychologicznych, prawnych, kulturowych oraz aksjologicznych uwarunkowań w okresie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego. W realizacji MR III/18 uczestniczyło ponad stu badaczy z całej Polski. Jak twierdził Profesor współpraca w ramach jednego problemu przedstawicieli kilku społecznych dyscyplin naukowych nie była sprawą łatwą i nastęczała określonych trudności metodologicznych. Wypracowaniu wspólnych założeń metodologicznych miała posłużyć konferencja naukowa na temat: „Metodologiczne problemy badań nad rodziną z uwzględnieniem interdyscyplinarnej współpracy”, która dzięki ogromnemu wysiłkowi organizacyjnemu Profesora skupiła w Poznaniu w dniach 6-7 grudnia 1977 r. około 200 uczestników z całej Polski. To ważne spotkanie badaczy było w ocenie Profesora bardzo udane, albowiem umożliwiło konfrontację założeń i narzędzi badawczych, a także aparatury pojęciowej, co – jak wykazały późniejsze rezultaty badań – wpłynęło na uporządkowanie pojęć oraz na ujednoczenie stosowanych technik badawczych i uczyniło możliwym dokonanie syntezy interdyscyplinarnych badań. Plonem wspomnianej konferencji było opublikowanie pod redakcją Profesora – ważnej dla wszystkich badaczy rodziny monografii pt. *Metodologiczne problemy badań nad rodziną* w której zamieszczono dziewięć referatów i dwadzieścia komunikatów¹⁷. Autorami ich byli profesorowie takich dyscyplin, jak: socjologia, polityka społeczna, etyka, prawo, psychologia, etnologia, filozofia, pedagogika społeczna, ekonomia i socjologia medycyny.

Efektom badań prowadzonych w tym programie badawczym było opublikowanie kilkuset artykułów i komunikatów z badań oraz kilkudziesięciu opracowań monograficznych. W ocenie Profesora Tyszki problem międzyresortowy MR III/18 zainicjował harmonijną współpracę realizatorów tematów i zadań badawczych oraz pozwolił na dokonanie trójstopniowej syntezy w ramach wielozadaniowych tematów, grup tematycznych oraz całego problemu. Dzięki uruchomieniu tego programu badawczego stworzył Profesor okazję do bliższego zainteresowania się instytucją rodziny przedstawicielom różnych dyscyplin naukowych, wcześniej nie zajmujących się jej badaniem.

Jedną z ważnych pozycji książkowych prezentujących dorobek tego programu badawczego jest praca pt. *Wybrane kategorie współczesnych rodzin polskich* – zawierająca rezultaty badań tematu kierowanego przez Profesora, zatytułowanego „Klasowo-warstwowe, środowiskowe i zawodopochodne uwarunkowania struktury i funkcji rodziny oraz świadomości rodzinnej”¹⁸. Ponieważ badania te oparte zostały na wspólnych założeniach metodologicznych, umożliwiło to Profesorowi dokonanie

---

¹⁷ Z. Tyszka (red.), *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1980.

¹⁸ Z. Tyszka (red.), *Wybrane kategorie współczesnych rodzin polskich*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1984.

porównania wielu ważnych aspektów życia rodzinnego w różnych typach klasowo-warstwowych i środowiskowych rodzin. Profesor, formułując wnioski wskazał, że przynależność społeczno-zawodowa jest czynnikiem różnicującym materialne warunki życia rodzin polskich, natomiast sposób wypełniania funkcji determinowany jest silniej przez cechy środowiskowe rodzin. Dzięki tej monografii rozpowszechniona została wiedza o specyficznych cechach rodzin: wielkomiejskich robotników wykwalifikowanych, pracowników fizycznych resortu spółdzielczo-usługowego, robotników rolnych oraz rodzin inteligentnych i chłopskich. Autorzy tej monografii wykazali, jak silnie przynależność danej jednostki lub rodziny do określonej klasy czy warstwy społecznej lub kategorii społeczno-zawodowej określa wiele jej cech obiektywnych i subiektywnych, pomimo postępu procesów kulturowo-unifikacyjnych¹⁹.

Drugim ważnym przedsięwzięciem był program węzłowy W.11.9. kierowany przez profesora w latach 1981-1985. Program ten był zmodyfikowaną i uaktualnioną kontynuacją problemu MR III/18, stąd jego tytuł brzmiał: „**Stan i przeobrażenia rodziny polskiej w latach 1976-1985**”. Program W.11.9. był jedynym ogólnopolskim problemem badawczym poświęconym w całości rodzinie i nastawiony był nie tylko na poznanie wszystkich jej elementów i powiązań z mikrostrukturą społeczną oraz z makrostrukturą, ale również były związane z nim oczekiwania, aby zrealizowane badania – konkretne rezultaty tych badań służyły budowaniu praktycznych wniosków dla polityki społecznej²⁰.

Badania prowadzone w ramach problemu W.11.9. miały rozbudowane cele poznawcze obejmujące w szerokim zakresie problematykę rodzinną, ale jednocześnie były one skupione wokół pięciu zagadnień:

- 1) Rodzina a struktura społeczna,
- 2) Rodzina a polityka społeczna,
- 3) Procesy socjalizacji i wychowania w rodzinie,
- 4) Społeczne i psychiczne podstawy integracji małżeństwa i rodziny,
- 5) Patologia życia rodzinnego – jej przyczyny i konsekwencje.

Profesor – jako koordynator badań zakładał, że prowadzone w tym programie badania mają być na tyle szerokie, aby dać dostatecznie wyraźny, generalny, wieloaspektowy obraz współczesnych rodzin polskich, ale jednocześnie, by były one na tyle ograniczone w swym zakresie, aby nie wykraczały poza określone cele badawcze i nie naruszały zasady integracji badań²¹.

Pierwsze rezultaty badań skupionych w tym problemie zostały opublikowane w pracy zbiorowej *Rodzina a struktura społeczna*, pracy podporządkowanej głównej

¹⁹ Z. Tyszka, *Wybrane kategorie współczesnych rodzin polskich*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1984, s. 8.

²⁰ *Ibidem*, s. 11.

²¹ Z. Tyszka, *Program badawczy i stan zaawansowania Problemu Węzłowego 11.9. „Stan i przeobrażenia rodziny polskiej w latach 1976-1985”*, [w:] Z. Tyszka (red.), *Rodzina a struktura społeczna*, Bydgoszcz 1984, s. 11.

idei – prezentacji wielowymiarowości życia rodzin polskich – rodzin o różnym statusie społecznym. W pracy tej zostało opublikowanych dwadzieścia referatów oraz dwadzieścia dwa komunikaty wygłoszone podczas konferencji naukowej zorganizowanej przez Profesora w maju 1984 roku w Bydgoszczy²².

W opinii Z. Tyszki jako koordynatora, działalność badawcza problemu W.11.9. miała swoje liczne pozytywne następstwa, wykraczające poza uzyskane rezultaty, gdyż: 1) stopniowo doskonalone były reguły trudnej interdyscyplinarnej współpracy w dziedzinie badań nad rodziną; 2) powstawały ponaduczelniane i międzyszkolne struktury badawcze sprzyjające wymianie myśli, organizowaniu konferencji naukowych oraz gromadzeniu wyników badań; 3) współpraca ponaduczelniana sprzyjała rozwojowi naukowemu badaczy z mniej rozwiniętych ośrodków szkolnictwa wyższego – dzięki ocenom i recenzjom bardziej doświadczonych badaczy oraz dzięki uczestnictwu w zebraniach i konferencjach naukowych; 4) badania prowadzone w ramach zadań i tematów skupionych w grupach tematycznych dały podstawę do syntezy – zawierającej szerszy i pogłębiony obraz współczesnych rodzin polskich, a tym samym stworzyły podstawę do budowy wniosków praktycznych dla polityki społecznej; 5) podczas wieloletnich badań ukształtował się „efektywnie funkcjonujący i harmonijnie współpracujący makrozespół naukowy”²³.

Trzecim programem badawczym koordynowanym przez Profesora Tyszkę był Centralny Program Badań Podstawowych zatytułowany: „**Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich**”, w skrócie CPBP. 09.02., realizowany przez znacznie poszerzony zespół badaczy z całej Polski w latach 1986-1990. Podobnie jak w poprzednich programach, głównym celem badawczym było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: w jakim kierunku i w jaki sposób oraz pod wpływem jakich czynników przeobrażają się współczesne rodziny polskie. Główne cele badawcze zostały sprowadzone do czterech nurtów:

1. Analizy społeczno-globalnych i makrostrukturalnych oraz mikrostrukturalnych uwarunkowań cech i procesów rodziny i kierunków jej przeobrażeń;
2. Analizy rodzinnych uwarunkowań zachowań jednostek i przemian ich osobowości, czyli rodzinnych uwarunkowań rozwoju jednostki;
3. Analizy dewiacji rodzinnych oraz ich uwarunkowań;
4. Analizy wpływu polityki społecznej na procesy życia rodzinnego i zaspokojenie jej potrzeb oraz analizy potrzeb rodziny na określone działania polityki społecznej.

Stosownie do przyjętych założeń badawczych wyodrębnione grupy tematyczne powstały dzięki zaproszeniu do współpracy znakomitych specjalistów zajmujących się badaniem rodziny:

---

²² Z. Tyszka, *Rodzina a struktura społeczna*, Pomorskie Wydawnictwo Prasowe „Pomorze”, Bydgoszcz 1984

²³ Z. Tyszka, *Program badawczy i stan zaawansowania Problemu Węzłowego 11.9. „Stan i przeobrażenia rodziny polskiej w latach 1976-1985”* [w:] Z. Tyszka (red.), *Rodzina a struktura społeczna*, Bydgoszcz 1984, s. 13.

- 1) Rodzina a struktura społeczna (prof. dr hab. Z. Tyszka);
- 2) Rodzina i jej normatywne aspekty a polityka społeczna (doc. dr hab. T. Smyczyński);
- 3) Podstawy integracji małżeństwa i rodziny oraz jej psychospołeczne konsekwencje (prof. dr hab. M. Ziemska);
- 4) Procesy socjalizacji i wychowania w rodzinie (prof. dr hab. H. Pielka);
- 5) Rodzina a rozwój jednostki (w ciągu całego życia) (Prof. dr hab. M. Tyszkowa);
- 6) Patologia życia rodzinnego, jej przejawy i konsekwencje – zapobieganie i przeciwdziałanie temu zjawisku (prof. dr hab. M. Jarosz);
- 7) Rodzina a zdrowie (prof. dr hab. M. Sokołowska, dr A. Firkowska-Mankiewicz);
- 8) Ogólna synteza rezultatów badań (prof. dr hab. Z. Tyszka).

W każdej grupie tematycznej realizowane były szczegółowo sformułowane zadania badawcze; najczęściej ich realizatorami byli młodzi pracownicy nauki, którzy dzięki uczestnictwu w programie mogli prowadzić badania empiryczne oraz uzyskiwać środki finansowe na ich realizację. Prowadzenie badań w kilkunastoosobowych grupach tematycznych miało bardzo istotny (pozamerytoryczny) walor dla wszystkich jej członków, mobilizowało ich do terminowego prowadzenia badań i opracowywania ich wyników oraz pisania raportów cząstkowych (dwa razy w roku), a także końcowych – po zakończeniu pięcioletniego okresu realizacji. Wyniki badań prowadzonych w wymienionych grupach tematycznych zostały przedstawione w raportach końcowych opracowanych przez kierowników tych grup oraz zostały umieszczone w publikacji zbiorowej pod redakcją Profesora²⁴.

Plonem trzech kolejnych programów badawczych było opublikowanie do roku 1988 aż 105 monografii i 1010 artykułów naukowych, a w latach 1988-1990 następujących 44 monografii oraz 557 artykułów, komunikatów i materiałów pozjazdowych. Zatem, piętnastolecie badań nad rodziną polską koordynowanych przez profesora Tyszkę uwieńczone zostało pokaznym rezultatem publikacyjnym – ukazało się 149 monografii oraz 1567 artykułów oraz komunikatów. Jest w tym ogromna zasługa Profesora, nie tylko jako koordynatora, ale również jako bardzo skutecznego organizatora środków finansowych, tak potrzebnych na badania oraz publikowanie ich wyników. Dodać również należy, że dzięki uczestnictwu w trzech kolejnych programach badawczych, sporo młodych badaczy rodziny mogło zdobyć środki na prowadzenie badań, na bazie których powstawały prace doktorskie i habilitacyjne.

Po zakończeniu ostatniego programu badań (CPBP.09.02) Profesor Tyszka odczuwał osobistą satysfakcję, że stworzona przez niego koncepcja badań interdyscyplinarnych doczekała się realizacji i że zastosowane założenia poznańskiej socjologicznej szkoły badań nad rodziną okazały się tak przydatne do analizy porównawczej różnych typów rodzin polskich oraz umożliwiły poznawanie różnych aspektów życia rodzinnego przez przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych.

²⁴ Z. Tyszka (red.), *Rodziny polskie u progu lat dziewięćdziesiątych. Synteza rezultatów ogólnopolskich badań*, Poznań 1991.

Pisząc o Profesorze jako badaczu rodziny i koordynatorze programów ogólnopolskich badań, nie można pominąć Jego ogromnej pracy, jaką włożył w upowszechnianie rezultatów badań nad rodziną. Z Jego inicjatywy od 1989 roku zaczęły się ukazywać „Roczniki Socjologii Rodziny” jako studia socjologiczne i interdyscyplinarne. Przez piętnaście lat na łamach tego czasopisma ukazywały się artykuły socjologiczne, socjopsychologiczne, socjopedagogiczne, etnologiczne, socjoprawnicze, demograficzne, socjoekonomiczne, filozoficzne, pedagogiczne, historyczne i socjomedyczne. Ostatni, XV numer „Roczników Socjologii Rodziny” redagowany przez Profesora ukazał się już po Jego śmierci. Jako redaktor naukowy tego periodyku zapraszał do grona autorów wszystkich wybitnych znawców problematyki rodzinnej w Polsce, ale jednocześnie udostępniał miejsce na publikacje rezultatów badań wykonanych przez młodych, początkujących badaczy.

Podsumowując, dzięki piętnastoletniej owocnej i efektywnej koordynacji badań przez Profesora Tyszkę polska socjologia rodziny była znaczącą dziedziną w polskiej socjologii, natomiast dzięki uczestnictwu tak licznej rzeszy badaczy w trzech kolejnych, jakże ważnych programach badawczych, rozwinęła się intensywna współpraca między ośrodkami socjologicznymi w Polsce – owocująca wymianą myśli, licznymi konferencjami naukowymi dającymi nie tylko podstawę do prezentacji rezultatów badań empirycznych, ale służącymi rozwojowi refleksji socjologicznych i – co istotne – rozwojowi metodologii badań nad rodziną.

LITERATURA

- Z. Tyszka (1964), *Przeobrażenia społeczne rodziny związane z uprzemysłowieniem i urbanizacją*, „Roczniki Socjologii Wsi”, t. II
- Z. Tyszka (1967), *Zmiany w strukturze rodziny robotniczej*, „Studia Socjologiczne”, nr 4
- Z. Tyszka (1970), *Przeobrażenia rodziny robotniczej w warunkach uprzemysłowienia i urbanizacji*, PWN, Warszawa
- Z. Tyszka (1974), *Socjologia rodziny*, PWN, Warszawa
- Z. Tyszka (1977), *Rodziny robotnicze w Polsce, Różnice i podobieństwa*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa
- Z. Tyszka (1977), *Metodologiczne problemy badań socjologicznych nad rodziną współczesną*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 2
- Z. Tyszka (1980), *Socjologiczny punkt widzenia w badaniach nad rodziną*, [w:] *Metodologiczne problemy badań nad rodziną* (red.) Z. Tyszka, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań
- Z. Tyszka (1980), *Socjologiczny punkt widzenia w badaniach nad rodziną*, [w:] Z. Tyszka (red.), *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań
- Z. Tyszka (red. – 1980), *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań
- Z. Tyszka (red. – 1984), *Wybrane kategorie współczesnych rodzin polskich*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań
- Z. Tyszka (1984), *Mikro- i makrospołeczne uwarunkowania procesów socjalizacyjno-wychowawczych w rodzinie*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 3
- Z. Tyszka (red. – 1984) *Rodzina a struktura społeczna*, Pomorskie Wydawnictwo Prasowe „Pomorze”, Bydgoszcz
- Z. Tyszka (1984), *Program badawczy i stan zaawansowania Problemu Węzłowego 11.9. „Stan i przeobrażenia rodziny polskiej w latach 1976-1985”*, [w:] Z. Tyszka (red.), *Rodzina a struktura społeczna*, Bydgoszcz

- Z. Tyszka (1986), *Metoda wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, [w:] *Spoleczne konsekwencje integracji i dezintegracji rodziny* (red.) M. Ziemska, Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa
- Z. Tyszka (1988), *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Wydawnictwo Prasowe „Pomorze”, Bydgoszcz
- Z. Tyszka (red. – 1990), *Analiza przemian wybranych kategorii rodzin polskich*, Nakładem CPBP.09.02., Poznań,
- Z. Tyszka (red. – 1990), *Poznańska Szkoła Badań nad Rodziną (Metodologia i jej zastosowania)*, Nakładem CPBP.09.02., Poznań
- Z. Tyszka (red. – 1991), *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich*, Nakładem CPBP.09.02., Poznań
- Z. Tyszka (red. – 1991), *Rodziny polskie u progu lat dziewięćdziesiątych (Synteza rezultatów ogólnopolskich badań)*, Poznań
- Z. Tyszka (red. – 1991), *Rodziny polskie o różnym statusie społecznym i środowiskowym*, Nakładem CPBP.09.02., Poznań
- Z. Tyszka (1997), *System metodologiczny poznańskiej szkoły socjologicznych badań nad rodziną*, Instytut Socjologii UAM, Poznań
- Z. Tyszka (red. – 2001), *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań
- Z. Tyszka (2001), *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań